E.E.: De nemcsak az embert körülvevő világ pusztul és értéktelenedik, hanem – ami még fájóbb – az emberi kapcsolatok, az emberi érzések is. Balogh tele van keserűséggel és gyűlölettel, s a szülővárosa iránt támadt hirtelen nosztalgia sem ébreszt valódi emberi érzéseket szívében, puszta szeszélynek bizonyul. Jól mutatja ezt az a tekintet is, amelyet gyermekkorának kedves fagylaltos bácsijáról fordít el. A megöregedett, mankóra támaszkodó, botorkáló öregember nem kelt benne részvétet, csupán saját sorsának előképét látja meg benne. Útitársának tragikus halálhírét – látszólag – megrendülve fogadja, ám az olvasó sejti, hogy inkább riadalom ez. (Az alelnök „szenteskedő" képmutatása talán még ennél is rosszabb.)

A gasztronómiai örömökön kívül (egy jó resztelt máj, egy remek tojásos sonka) más pozitív érzést nem ismer. „Balogh elszégyellte magát. Háromnapos toborzóútja alatt egyszer sem gondolt a feleségére." Nem sértődik meg, amikor útitársa „koszfészek"-nek nevezi szülővárosát, neki, a Veterán Patrióták parancsnokának valójában semmit sem jelent ez a fogalom.

N.I.: Nem is jelenthet, hiszen a portás szavaiból megtudjuk, hogy itt sötétedés után „Rosszabb a közbiztonság, mint New Yorkban." Társa is figyelmezteti: „Gyerünk, amíg meg nem késel valaki." Úgy tűnik, ahogyan a világ elembertelenedik, eljön a visszavágás ideje is. Embertelenül elbántak Kuti Marcsával, a bosszúállás sem késlekedhet sokáig.

E.E.: De milyen erkölcsi alapon áll bosszút az a lány, aki „...elcsábította, majd megölette Juhász bírónak a legkisebb fiát." Ám a bíróról is kiderül, hogy „...gonosz és kegyetlen ember volt. Ártatlanok tucatjának a vére tapad kezéhez." Bűnös és áldozat tehát mindenki a múltban is, a jelenben is, akárcsak az író Galeri című regényének kallódó figurái. Hiába ügyeskednek, nem kerülhetik el sorsukat.

N.I.: A tréfa – ha úgy akarjuk – filozofikus elmélkedésnek is utat nyit: eltűnődhetünk a predesztináción, még a görög sorstragédiák nehéz veretű átkai is eszünkbe juthatnak. Ugyanakkor groteszk mosolyt is kicsal belőlünk egy-két írói fricska: például a Balogh név kiválasztása (nomen est omen), a felekezetváltás ötlete vagy az egyetlen szlovák köszöntés a magyar szövegben. A happy endhez közeledő befejezést tökéletesen áthangszereli az utolsó két mondat: „Valamilyen Kuti Mária keresett tegnap. Elkérte a lakáscímedet."

E.E.: A többféle értelmezés lehetősége adja – többek között – ennek a novellának az érdekességét és értékét. Olvashatjuk anekdotának, tréfának, de kihallhatjuk belőle a baljósabb hangokat is, filozofikusabb mélységekbe pillanthatunk, élvezhetjük a realista és szürrealista stílusjegyek keveredését. És így lesz harmonikussá történet és stílus, hangulat és filozófia, valóság és álom. Vagyis igazi művészet: irodalom.

ERDÉLYI ERZSÉBET – NOBEL IVÁN

Ember és vers

avagy a megtalálható metafora

Olvasni egész életén keresztül tanul az ember; amikor a betűkkel és a szavakkal már úgy-ahogy elboldogul még gyermekként, akkor nyer bebocsáttatást a *jelek* és *jelentések* varázslatos világába. Pontosabban az ő eddigi varázslatos világa akkor válik – legalábbis töredékesen – rögzíthetővé, jelekké formálhatóvá, s ezzel esetleg mások számára is sokatmondóvá. Talán ezért is írunk valamennyien életünk egy-egy szakaszában verseket, néha novellákat. Izgat bennünket a megfoghatatlan megfogalmazásának csodája, izgat bennünket a szépen szólás keresetlensége, a teremtett világok színkavalkádja.

Láng Gusztáv hallatlan pedagógiai érzékkel fordul ahhoz a fiatal korosztályhoz, amelynek tagjait létfontosságúan izgatják az alapkérdések, melyekkel mindennapi életükben találkozhatnak. Azokhoz, akik még kompromisszumoktól nem fertőzötten hinni akarnak egy lehetséges világban, melyet a megértés, a türelem, a szabadság, a tisztaság jellemez. S mindezen vágyaik, szenvedélyes akarataik megfogalmazására találhatnak-e alkalmasabb terepet, mint a művészetek, az irodalom kincsesházát?

A *Kiskatedra* valójában egyszemélyes irodalomtörténet és irodalomelmélet 52 fejezetben: a szerző évtizeddel ezelőtt középiskolások kérdéseire válaszolt egy éven keresztül hetenként az *Utunk* című erdélyi irodalmi lap hasábjain; e kérdéseket is őrzi a most egybefűzött írásokat tartalmazó kötet – kettős tanulsággal: jó kérdéseket fogalmazni is szellempróbáló feladat; másrészt külön ki kell emelnünk e kérdések intelligenciáját, stílusát, nem beszélve arról, hogy ezek a fiatalok mennyire-mennyire ragaszkodnak a magyar irodalom értékeihez, s milyen hihetetlen érdeklődéssel fordulnak egy-egy irodalomtörténeti vagy stilisztikai probléma felé. Szinte kutatói kíváncsisággal tekintik a műveket és az alkotókat: nemcsak saját kérdéseikre keresnek válaszokat, hanem maga az *irodalom* vonzza őket: az esztétikai élmény, a szépség megközelítésének lehetőségeiről szeretnének hallani Láng tanár úrtól. S hallhatnak is... – mindenekelőtt egyedi, mert teljesen egyénre szabott módszer(tan)t tanulhatnak. Úgy tanulhatnak meg igazán olvasni, hogy közben esélyt kapnak a *felfedezés* örömének megismerésére, annak a *szellemi bátorság*nak a vállalására, amely minden fiatal és idősebb ember életét értelmessé teheti.

A stílus, a fogalmazásmód eleganciája is mérték és minta – s a gondolkodói merészség mellett a filológiai, tudósi kérlelhetetlen alaposság teszi hitelessé az elmondottakat. Megtudhatjuk azt is: aki hisz a műértelmezés valamiféle behatárolhatóságában, az önmagát korlátozza a megismerésben, sőt az önkifejezésben. Mert minden gondolatkísérlet kihordható, ha magával vonzza az érvényesség bizonyítékait. A hipotézisig el sem jutni az igazi szellemi restség.

A filológia méltósága és csöndje nem valamiféle hideg elvontság: aki csak egyszer is megérzi egy verssor egyszeriségének ok-okozati összefüggéseit, az izgalmat, amely minden névelő és rejtőzködő jelző mögött fölkutatja a megbúvó értelem és a szemérmes érzelem titkait, az elveszett ember. Azt szabadulni már nem eresztik az ujja alatt kibomló metaforák, a színeiket szeme előtt megtaláló képek.

A költő újrarajzolja a kisgyermekkorunkban elvesztett metaforákat, „Midőn teremt új dolgokat / S a semmiből világokat" (*Csokonai*). Versbe szólítja a szenvedést és a bánatot, az örömet és a nyugalmat. *Jorge Luis Borges* argentin író két, magyarul is olvasható novellájában *(A tükör és a maszk, A palota parabolája)* megírja a lehetőséget: születhet olyan vers, amely magába foglalja a mindenséget – s ez a vers mindössze egyetlen szóból áll. E szó kimondásakor azonban megszűnik az addig létezett világ, mert a kettő egyszerre nem létezhet. Rímel erre a József Attila-i megfogalmazás: „Nem volna szép, ha égre kelne az éji folyó csillaga". A költő betart szabályokat, de a legfontosabb feladata: *új törvények* alkotása. Hiszen ettől lesz megismételhetetlen minden műalkotás: saját törvényeitől.

A Kiskatedra *jó kedvű* könyv: derűs, türelmes és biztató. Humorral szőtten kedvesek eszmefuttatásai *(Slágerek és szonettek)*, életigenlően szabadok útkeresései, melyek egy-egy mű kapcsán a szerző alapkérdése felől indulnak: miért szép *nekem?* Ezért segíthetik közelebb az olvasót az irodalom titkaihoz.

Megrendítő a lélekőrző bátorság, az élet-halál azonosulás a Radnóti-képben, ahogyan a költő hexametereket ró a halál közvetlen közelében... S másképpen elgondolkodtató, ha mikrofilológiai bizonyítékokat olvashatunk arról, hogy Mikszáth „fogékony volt azokra az »új borzongásokra«, amelyeket a következő nemzedék honosít meg lírában és prózában – de talán nem volt elég ereje elutasítani a sikert, vállalni a magányos, a meg nem értett író sorsát" (285. o.). Hasonló erejű írás *(A költő szellemujja)*

szól a Petőfit túlélő Arany lelkiismeret-furdalásáról, melyet a „vele halni erőtlen voltam" érzése fakaszt, s Arany későbbi költészetében oly fontos motiváló szerepet játszik.

S ott van a kötetben Balassi és Krúdy, Kassák, Dsida, Babits, Ady, Tóth Árpád, Örkény, József Attila, Weöres és mások, akik megannyi kinccsel gazdagították irodalmunkat. Jól megfér együtt a klasszikus hagyomány és a szabadvers, a ritmikai vizsgálódás, a stilisztikai elemzés, az okadatolás és az asszociatív vizsgálódás. Mert mindezek mögött olyan irodalomszemlélet húzódik meg etalonként, amely a szépség, az érték modell-képletezése mellett tudja, valamirevaló irodalom csak ott jön létre, ahol ezt maga az élet-közeg, az ember és vers viszony minősége táplálja, s így „a második vonalban" is születhetnek jelentős hatású alkotások. Nem *Eszmélet*ek, nem *Hetedik eclogá*k, nem *Őszi reggeli*k, de magunkat igenis újragondoltató versek, regények, novellák, gondolatok – metaforák.

Mindenekelőtt a *világkép* az, ami hitelesít: vallomást, álmot, életet, szépségkeresést. A minden görcstől mentes, felszabadító, derűsen nagyvonalú értelem. Szóval érezni lehet a sorok közül, hogy ezt a könyvet kedvvel, leleménnyel írták – ezért tud az irodalom közelében marasztalni. A megismételhetetlen ötlet eredményeképpen „ércnél maradóbb" kézikönyv született tanároknak, diákoknak s az irodalmi ínyencségek kedvelőinek. Hiteles tankönyvért sóvárgó korunkban külön érdeme szerzőnek és kiadónak, hogy ez a kötet odakívánkozhat minden *iskolatáskába:* mert *lélekemelő*; súlya van, mert szellembarátja lehet mindazoknak, akiket változatlanul izgatnak e kultúraapasztó időkben is az irodalom csodái, minden versek titkai.

Láng Gusztáv: Kiskatedra. Vas Megyei Pedagógiai Intézet, Szombathely, 1992. 290 p. – ár nélkül

FŰZFA BALÁZS

Egy Belij-regényről

A XIX. század orosz irodalma, bátran állíthatjuk, a metafizika jegyében állt. Ez a végső értelmezési mező, az, ahol a sajátos jelentéstartalmak találkoznak, összegződnek. A lét, a létezés lényegi kategóriái állnak a művek centrumában, különleges (orosz) kohéziót alkotva.

A kor irodalma elvégezte az oroszság, a bűn, az egyén, a forradalom stb. szubsztanciális vizsgálatát, melynek eredménye egy egyedülálló szellemi konstrukció. Másfelől megközelítve, létrejött egy olyan szellemi közeg, amely döntő módon befolyásolta a XX. századi orosz történelmet. (Sokkal inkább mint a sajátos orosz társadalmi-gazdasági viszonyok.) Igazából innen (ezt vizsgálva) érthetjük meg az 1917-es orosz forradalmat és az ennek eredményeként létrejött messianisztikus kommunizmust.

A tanulmány egy viszonylag kevéssé ismert remekmű világán keresztül a fenti állításokat kívánja kifejteni, remélve, hogy segítséget nyújthat mind a történelem, mind az irodalom oktatásában.

Belij regényének tárgya az apokalipszis, pontosabban az orosz apokalipszis. E tematika rendhagyó a XIX. századi illetve a XX. század eleji orosz gondolkozásban és irodalomban (az ún. ezüstkor irodalmában). Rendhagyó, mert orosz író és filozófus nem kerülte, és nem kerülhette el ezt a problematikát. (A közelítő orosz katasztrófát már Puskin is érzékelte, de nála ezt még ellensúlyozta Oroszország nagyhatalmi